

Доктрина про ТРІЙЦЮ та християнська унікальність

Анотація: Доктрина про Трійцю є унікальним християнським вченням про Бога, яке виділяє християнство з поміж усіх світових та національних релігій. Вона описує та підсумовує усе християнське вчення про Бога та релігійний досвід християнина. Однак, вона може бути платформою для діалогу та точкою дотику для місії до adeptів інших релігій і стати принципом універсалізації християнства. Доктрина про Трійцю може тлумачити та інтегрувати релігійний досвід різних традицій без компрометації унікальності християнства.

Ключові слова: *доктрина про Трійцю, Логос, християнство, іслам, іудаїзм, релігійний досвід, релігійні традиції світу, міжрелігійний діалог, місія.*

Annotation: The doctrine of the Trinity is a unique Christian doctrine of God that distinguishes Christianity from all world and national religions. It describes and summarizes the whole Christian doctrine of God and the Christian religious experience. However, it can be a platform for dialogue and a point of contact for the mission to adherents of other religions and become a principle of universalisation of Christianity. The doctrine of the Trinity can interpret and integrate the religious experience of different traditions without compromising the uniqueness of Christianity.

Keywords: *doctrine of the Trinity, Logos, Christianity, Islam, Judaism, religious experience, religious traditions of the world, inter-religious dialogue, mission.*

Фёдор Васильевич Стрижачук, доктор філософії у богослов'ї, доцент, декан богословського факультету Одеської богословської семінарії.

Вступ: монотеїзм авраамістичних релігій

◆ Християнство є монотеїстичною авраамістичною релігією. Віра в одного Бога є основоположним принципом християнського світобачення. Цей фундаментальний принцип вона поділяє разом з двома іншими релігіями, юдаїзмом та ісламом, які також прослідковують свою історію і шукають своє коріння у вірі Авраама. У ранньому християнському тексті «Пастир Герми» в слова ангела покаяння вкладаються такі слова: «Перш за все віруй, що є один Бог, який все створив і звершив, і привів все з нічого в буття. Він все обіймає, Сам будучи неосяжний, і не може бути ні словом визначений, ні розумом збагнаний. Отже, віруй в Нього, бійся Його».^[1] Це твердження з акцентом на вірі в одного Бога було одним із основних принципів раннього християнства і цитувалося багато разів ранніми християнськими богословами, включаючи Іринія Лійського, Орігена, Афанасія Великого та ін.^[2] У визнанні одного Бога християнство погоджується з монотеїстичними релігіями, юдаїзмом, який існував до християнства та ісламом, який виник після утвердження християнства.

У Новому Завіті юдейський монотеїзм приймається без застережень, і по цій причині віра в одного Бога не стає предметом особливої уваги жодного з авторів Нового Завіту і згадується лише у текстах, які висвітлюють інші віросповідні та практичні теми. У посланні Якова автор

задає запитання: «Чи віруєш ти, що Бог один?» і позитивно відповідає — «Добре робиш!» (Якова 2:19). Яков схвально говорить про віру в єдиного Бога, хоча і відмічає, що такої умоглядної віри недостатньо для віри у повному християнському розумінні цього слова. Апостол Павло в 1 Коринтян 8 з'ясовує питання «ідолських жертв» і обґрунтовує свою позицію посиланням на монотеїзм та поклоніння одному Богу. Він говорить: «Тож про споживання ідолських жертв ми знаємо, що ідол у світі ніщо, і що іншого Бога нема, окрім Бога Одного. Бо хоч і існують так звані боги чи на небі, чи то на землі, як існує багато богів і багато панів, та для нас один Бог Отець, що з Нього походить усе, ми ж для Нього, і один Господь Ісус Христос, що все сталося Ним, і ми Ним» (1 до Коринтян 8:4-6). В пастирській настанові Тимофію про побожне життя і молитовну практику Павло говорить: «Один бо є Бог, і один Посередник між Богом та людьми, людина Христос Ісус, що дав Самого Себе на викуп за всіх (1 Тимофію 2:5,6). В посланні до Римлян 3 Павло обговорює питання Закону і віри для юдеїв і язичників і знову посилається на монотеїзм: «бо є один тільки Бог, що виправдає обрізання з віри й необрізання через віру» (До Римлян 3:30). Ці нечисленні згадки про віру в одного Бога говорять про те, що автори Нового Завіту сприймали віру в одного Бога як само собою зрозуміле і використовували посилання на цю віру лише в аргументації для обґрунтування

^[1] «Пастырь Гермы». М. «Присцельс», 1997 (текст издания 1862 г. «Памятники древней христианской письменности», т. 2.) Книга 3, 5 Подобие 6,5. Книга 2, Заповеди 1.

^[2] Franz Dunzl, *A Brief History of the Doctrine of the Trinity in the Early Church* (London?; New York: T & T Clark, 2007), 1.

ідей, правил та приписів менш очевидних для їх адресатів.

В іудаїзмі по сьогоднішній день в ранковій та вечірній молитвах виголошується монотеїстичне сповідання віри, відоме як «Шема»: «Слухай, Ізраїлю: Господь, Бог наш Господь один!» (Повторення Закону 6:4). Добре відомий також монотеїстичний текст пророка Ісаї: «Я Господь, і нема вже нікого, нема іншого Бога, крім Мене» (Ісаїя 45:5).

Перша частина Шагади, ісламського символу віри, визнання якого є необхідною і достатньою умовою для прийняття ісламу, містить чітке монотеїстичне твердження «Немає Бога крім Аллаха і Мохаммад — пророк Його». Це сповідання походить з тексту Корану, в якому робиться наголос на вірі в одного Бога: «Аллах — немає божества, крім Нього, Живого, Вседержителя» (Сура 2.255). Саме тому, що іслам сповідує монотеїзм, в ньому енергійно виступають проти християнської доктрини про Трійцю: «Чи не увірували ті, які кажуть: «Аллах є третім в трійці». Немає божества, крім Єдиного Бога! Якщо вони не відречуться від того, що говорять, то невірних з їх числа торкнуться болісні страждання» (Сура 5.73). З точки зору ісламу вчення про Трійцю є небезпечним переконанням, яке відводить від віри в одного Бога. Отже, дві авраамістичні монотеїстичні релігії іудаїзм та іслам погоджуються з християнством у вірі в одного Бога, проте обидві релігії не вважають, що вчення про Бога як Трійцю сумісне з вченням про одного Бога. Христи-

янство в цьому відношенні є унікальним, воно сповідує віру в одного Бога і в цей же час вчить, що Бог є Трійця — Отець, Син і Дух Святий.

Таким чином, однією з основних причин важливості дослідження доктрини про Трійцю в теперішній час глобалізації і зустрічі християнства з реальністю релігійної різноманітності є пошук її значення для християнської унікальності. Дослідник сучасного тринітарного богослов'я Велі-Матті Карккайнен заявляє: «Небагато християн сьогодні будуть заперечувати, що доктрина про Трійцю є незамінною доктриною для всіх християнських церков. Незважаючи на різні підходи до конкретних формулювань доктрини, існує консенсус відносно того, що доктрина про Трійцю є відмінною рисою релігії, яка є на теперішній час найбільшою в світі».^[3]

Глобалізація

◆ Сьогодні термін «глобалізація» є ключовим для позначення всіх соціальних процесів, в тому числі релігійних. Наша діяльність, мислення та релігійність мають бути актуалізовані не лише у локальному контексті, але також осмислені в глобальній перспективі. Процеси глобалізації приводять нас до зустрічі і комунікації з окремими людьми, культурами інших країн та континентів та їх релігійними традиціями. Феномен глобалізації має також важливі богословські наслідки: «Займатися богослов'ям на початку третього тисячоліття — це діяти в глобальній та екуменічній перспективі, вступаючи в діалог з різними традиціями в християнстві та за його межами».^[4]

^[3] Veli-Matti Karkkainen, *The Trinity: Global Perspectives* (Louisville, Ky: Westminster John Knox Press, 2007), 8.

Нехристиянські релігії вже не є більше чимось дивним та невідомим. У людей виникає загальне відчуття подібності їх до інших людей та їх світогляду, незалежно від того до якої культури чи релігії вони належать. Коли християни зустрічаються з представниками інших релігій та знайомляться з їх переконаннями в них виникає питання про відношення християнства та його вчення до інших релігій. Вони також запитують: наскільки християнство унікальне? Хоча дійсно існують певні точки дотику між релігійними традиціями, окремі практики і вчення є унікальними. Навіть при поверхневому знайомстві з християнством, складається враження, що однією з доктрин, яка вирізняє християнство від інших релігій є доктрина про Трійцю. Використання доктрини про Трійцю є доречним в сучасному плюралістичному світі, де кожна релігія має показати свої особливості і свою унікальну цінність для вирішення локальних і глобальних проблем.

Тринітаризм християнства

◆ Доктрина про Трійцю є чимось більшим ніж однією з доктрин християнства серед інших доктрин. Християнські богослови, які сповідують релігійну винятковість вважають, що доктрина про Трійцю відділяє християнство від строго монотеї-

стичних релігій, таких як іудаїзм та іслам, а також від політеїстичних та пантеїстичних, таких як індуїзм і буддизм.^[5] За їх думкою дві основоположні доктрини християнства доктрина про Трійцю і доктрина про боговтілення є унікальними серед різноманіття вірувань релігійних традицій.^[6] Відомий протестантський богослов Карл Барт заявляє: «Доктрина про Трійцю є тим, що в основному виділяє християнську доктрину про Бога як християнську, і таким чином доктрина про Трійцю є тим, що відрізняє християнську концепцію одкровення від усіх можливих доктрин про Бога або понять одкровення».^[7] Доктрина про Трійцю стає для Барта контрольним принципом всього християнського богослов'я. Доктрина про Трійцю – це свого роду спосіб ідентифікації Бога Біблії. Доктрина про Трійцю – це єдина можлива християнська відповідь на питання «Хто є Бог, який відкрив себе в Біблії».^[8] Реформатський богослов 19-го століття Герман Бавінк заявляє: «Від визнання Бога Трійці стоїть або падає все християнство, все особливе одкровення. Це є серце християнської віри, корінь усіх догматів, сутність нового завіту Бога з людиною».^[9] Тринітарна доктрина виділяється серед доктрин релігійних традицій світу. В політеїстичних релігіях є множина божеств, а в інших монотеїстичних релігіях нара-

^[4] Karkkainen, 18.

^[5] Millard J. Erickson, *God in Three Persons: A Contemporary Interpretation of the Trinity* (Grand Rapids, Mich: Baker Books, 1995), 15.

^[6] Christopher B. Kaiser, "The Incarnation and the Trinity: Two Doctrines Rooted in the Offices of Christ," *The Greek Orthodox Theological Review* 43, no. 1–4 (1998): 221.

^[7] Karl Barth, Geoffrey William Bromiley, and Thomas F. Torrance, *Church Dogmatics*, 1st

pbk. ed (London?; New York: T. & T. Clark International, 2004):301.

^[8] Veli-Matti Karkkainen, *Trinity and Religious Pluralism: The Doctrine of the Trinity in Christian Theology of Religions* (Aldershot, Hants, England?; Burlington, VT: Ashgate, 2004):13.

^[9] Herman Bavinck, John Bolt, and John Vriend, *Reformed Dogmatics* (Grand Rapids, Mich: Baker Academic, 2003), 346.

ховується лише одне божество. Але лише християнстві Бог у певному сенсі є один і одночасно в іншому сенсі є три. Християнство є тринітарним монотеїзмом і не може асимілювати інші божества без радикальної модифікації своєї основоположної доктрини — доктрини про Трійцю.^[10] Вільям Нарум вважає, що тринітарна доктрина є найбільш

кож служить теоретичним підґрунтям для християнського досвіду, а також формує практичну, конкретну та духовну основу для християнського життя.

Православний богослов Джон Зізіюлас заявляє: «Християнство відрізняється від інших монотеїстичних релігій тим, що хоча вона сповідує віру в одного Бога, воно розуміє

«Доктрина про Трійцю є тим, що в основному виділяє християнську доктрину про Бога як християнську, і таким чином доктрина про Трійцю є тим, що відрізняє християнську концепцію одкровення від усіх можливих доктрин про Бога або понять одкровення».

всеохоплюючим «резюме» християнського богослов'я, вона підсумовує і спрямовує християнський досвід зустрічі і спілкування з Богом.^[11] Християнин переживає Бога як джерело буття — Творця, як джерело спасіння (виправдання, викуплення) — Христа Спасителя, і як джерело освячення — Духа Святого. Отже християнський досвід має тринітарну структуру, і джерело цього досвіду є триєдиний Бог, тому що Бог не є кимось іншим ніж Він являє Себе в одкровенні. Вся християнська догматика може бути представлена в тріумфальній декларації християнської церкви: Отцю, Сину і Духу Святому разом вклоняємося і Його возвеличуємо, одного Бога благословенного назавжди. Доктрина про Трійцю не лише підсумовує християнське богослов'я, вона та-

цього Бога, як існуючого тринітарним способом, як Отець, Син і Дух Святий».^[12] Тринітарна формула християнської віри завжди була частиною християнського хрещення, що вказує на те, що віра у Трійцю не є лише згодою з теоретичним вченням про Бога, але вона означає прийняття унікального способу існування в Триєдиному Богові. Тринітарне богослов'я має важливі екзистенціальні наслідки. Євангельський богослов М. Єріксон вважає, що доктрина про Трійцю видається найбільш складною для пошуку спільної області взаєморозуміння з доктринальними позиціями інших релігій.^[13] Він переконаний, що доктрина про Трійцю створює основну перешкоду для релігійної асиміляції або світоглядного еkleктизму.

^[10] Erickson, *God in Three Persons*, 18.

^[11] William H. K. Narum, "The Trinity, the Gospel, and Human Experience," *Word & World*, no. 2/1 (1982): 43.

^[12] J. D. Zizioulas, "The Doctrine of God the Trinity Today: Suggestions for an Ecumenical

Study," in *The Forgotten Trinity A Selection of Papers Presented to the BCC Study Commission on Trinitarian Doctrine Today* (London, n.d.), 19.

^[13] Millard J. Erickson, *God in Three Persons: A Contemporary Interpretation of the Trinity* (Grand Rapids, Mich: Baker Books, 1995):17.

Був час коли християнство домінувало в публічній сфері західної цивілізації, тепер це вже не так. Проте публічна сфера не залишилася вакантною. Інші переконання, ідеології та світогляди намагаються контролювати її. Леслі Ньюбегін переконаний, що християни повинні наполягати на тому, щоб «християнське вчення з його доктриною про Трійцю в значній мірі визначало порядок денний дискусій у публічній сфері».^[14]

Тринітаризм як платформа для діалогу і місії

◆ Теологи, які досліджують богослов'я релігій звертають увагу на принципову різницю між тринітарним персоналізмом християнського вчення про Бога і вчення про Абсолют у східних релігіях, які в використовують переважно безособові концепції і образи. Вільям Дж. Хіл відмічає, що Бог-Абсолют східних релігій є безособовим, необхідно пов'язаний з всесвітом, не існує без людини, не є творцем світу, але є складовою частинною світу, Він є Дух, але ніколи не є Словом, Він не може бути втіленим.^[15] Він вважає, що це вказує на радикальну різницю між християнством і східними релігіями. Уявлення про Абсолют в індуїзмі та буддизмі важко узгодити з персоналістичною концепцією Бога як Отця, Сина і Духа Святого. В східних релігіях дуже сильною є апофатичний аспект уявлення про

Абсолют і дуже слабкий катафатичний аспект.

Аврамістичні релігії іудаїзм, християнство та іслам містять виразний катафатичний аспект і в них Бог об'єктивується у «слові», «формі» та відкриває себе як особа чи особи. Цей катафатичний та персоналістичний аспекти є виразними не лише у християнстві, але й у іудаїзмі та ісламі. Проте, лише у християнстві Бог є Трійцею Осіб, тоді як Бог іудаїзму та ісламу є одноособистісний. Концепція особистісного Бога є дуже виразною в обох релігійних традиціях, але лише у християнстві Бог є Трійцею осіб і робиться наголос на соціальному вимірюванні божественних Осіб. В іудаїзмі Бог відкривається через матеріальні аспекти реальності такі як ковчег завіту або храм, а також через посередництво Слова (Dabar) та Духа (Ruah), але Бог не стає людиною як у християнстві.^[16] Бог в іудаїзмі не може стати людиною, тому що це вимагає існування божественної особи Бога Сина, окремої від Бога Отця. В ісламі Бог спрямовує історію через Пророка, але це відбувається «на дистанції». Участь людини в формуванні історії є мінімальною, історія не є взаємодією між Богом і людиною. Виглядає так, що з точки зору Аллаха історія є задана з необхідністю, а з точки зору людини події історії виглядають випадковими. Автентична взаємодія людей з Богом в іудаїзмі та ісламі є проблематичною, якщо Бог є одноособистісний.

^[14] Lesslie Newbigin, "The Trinity as Public Truth," in *The Trinity in a Pluralistic Age: Theological Essays on Culture and Religion*. Edited by Kevin J. Vanhoozer (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1997), 1.

^[15] William J. Hill, *The Three-Personed God: The Trinity as a Mystery of Salvation* (Washington, D.C: Catholic University of America Press, 1982), 310.

^[16] Hill, 313.

Прихильники міжрелігійного діалогу на відміну від релігійних ексклюзивістів вбачають у доктрині про Трійцю потенціал для діалогу з нехристиянськими релігійними традиціями. В документах Другого Ватиканського Собору міститься вчення про те, що Бог християн є тим самим Богом, що і Бог іудеїв і мусульман.^[17] Коментуючи це твердження собору Алой Грільмайер пояснює, що іудаїзм, християнство та іслам поєднує «віра в одного Творця, Бога милосердя і Суддю» і віра у факт, що названі релігійні традиції «приймають одкровення прийняте через Авраама».^[18] Ці великі релігії погоджуються в тому що Бог один, поділяють основні вірування про природу і характер Бога і сповідують, що Бог відкриває себе поступово в історії.

Реймундо Пеніккар знаходить багато паралелей з доктриною про Трійцю в інших релігійних традиціях і тому не вважає християнство унікальним в цьому відношенні.^[19] Р. Пеніккар намагається розширити та поглибити таємницю Трійці залучивши до богословського діалогу «глибокі прозріння індуїзму та буддизму, що приходять з іншого всесвіту дискурсу відмінного від грецького».^[20] Він вважає, що «доктрина про Трійцю – це перехрестя, на якому зустрічаються автентичні духовні вимірювання всіх релігій».^[21] Пеніккар зауважує, що тринітарна доктрина не лише спрямовує і охороняє християнський досвід Бога, але та-

кож і відкриває його до впливу інших релігійних традицій.

Еверт Козінз схвально сприймає ідею Пеніккара про потенціал доктрини про Трійцю у міжрелігійному діалозі. Він зауважує, що християнство починаючи з Іоанна Богослова та апостола Павла у першому столітті і до П'єра де Шардена у двадцятому столітті ефективно використовувало христологію Логосу як принцип універсалізації.^[22] Принцип універсалізації тут означає, що доктрина «Логосу» зрозумілою і прийнятною для інших релігій і філософських світоглядів. Доктрина Логосу як універсальна концепція вела до плідної зустрічі та діалогу між християнством та іудаїзмом, грецькою філософією та ісламом. Вже рані християнські богослови шукали способи універсалізації християнського світобачення. Одним з основних способів універсалізації був інтерпретація христології в широких світоглядних категоріях. Отці Церкви рухались від образу історичного Ієсуса до вічного Логосу, який присутній у природі та історії. В такий спосіб вони включали в християнське світобачення увесь фізичний всесвіт та людську історію з усіма її культурними особливостями і навіть релігійною різноманітністю.^[23] Вже у Новому Завіті містяться гімни «космічному Логосу» (Ів. 1:1-18, Кол. 1:15-20), в яких Христос як пред-існуючий Логос, через якого все було створено і у якому все утри-

^[17] Див. Ватікан II, Догматична конституція про Церкву, *Lumen Gentium*, ст. 16.

^[18] Aloys Grillmeier, *Commentary on the Documents of Vatican Two*, ed. H. Vorgrimler, vol. 1 (London: Burns & Oates, 1967), 183.

^[19] Raimon Panikkar, *The Trinity and the Religious Experience of Man: Icon-Person-*

Mystery (New York: Orbis Books, 1973), 8.

^[20] Panikkar, 46.

^[21] Panikkar, 42.

^[22] Ewert Cousins, "The Trinity and World Religions," *Journal of Ecumenical Studies*, no. 7 (1970): 476.

^[23] Cousins, 477.

мується разом. У другому і третьому столітті християнство зустрілося з грецькою філософією і знову христологія Логосу виступила як відправна доктрина для діалогу. Юстин Філософ говорив про Христа як про Логос, до якого є причетна людина з будь якого народу. Юстин писав: «Всі, хто жив у гармонії з Логосом є християнами, навіть ті, хто серед греків вважалися атеїстами».^[24] Клемент Олександрійський заявляв, що Піфагор та Платон були просвітлені світлом вічного Логосу.^[25] Августин говорив про Христа як про «внутрішнього вчителя», який просвітлює розум кожної людини. А в Середні віки Банавентура вважав, що Христос просвітлює всі культури як світську так і релігійну. Христос для нього був центром всіх наук і архетипом усіх мистецтв.^[26] У 20-му столітті космічні і універсалізуючі функції христології Логосу проявилися у особливий спосіб в думці П'єра Тейяра де Шардена. У його богослов'ї Христос є точкою Омега космічного розвитку, який рухає увесь всесвіт від елементарних частинок матерії до розширеної свідомості світової спільноти.^[27]

Універсалізація християнства через христологію *Логосу* була продуктивною для Західної культури. Греко-римський християнський Захід, включаючи релігію і загальну культуру, базувався на *Логосі* як слова так і мислення. Західна культура є куль-

турою *Логосу*. Більше цього, християнство могло співвідносити себе з іудаїзмом і відрізнити себе від ісламу через доктрину Христа як Божого Слова, спрямованого до людства, тому що іудаїзм та іслам теж базуються на Божому Слові відкритому людині. Проте, християнство стикається з іншою ситуацією, коли зустрічається з великими східними релігіями. На відміну від західної культури, іудаїзму та ісламу, східні релігії не мають у своїй основі універсального Логосу. Коли християнство вступає в діалог з буддизмом та індуїзмом, воно стикається з питаннями, які не виникали з часів виділення християнства з контексту іудаїзму, чи його зустрічі з греко-римським світом в другому та третьому столітті нашої ери, з ісламом в середні віки, або навіть з секулярною культурою Нового часу. Великі східні релігії не лише не мають доктрини *Логосу* чи схожої до неї доктрини, вони заперечують універсальний *Логос*. Еверт Колінз показує, що буддизм сповідує вчення про нірвану, а індуїзм притримується вчення про не-дуальність або монізм сутності людини та Абсолюту.^[28] Буддизм не отримує ніякого слова від Абсолюту. Абсолют буддистів залишається мовчазним. В іншій східній релігії індуїзмі не існує автономності особистості, вона поглинута абсолютотом, і тому вважається, що не потребується жодне посередництво

^[24] Іустин Мученик, *Сочинения Святого Иустина Философа и Мученика. Изд. в Русском Переводе Прот. П. Преображенским* (Москва: Университенская типография, 1892), 26.

^[25] Климент Александрийский, *Стромы. Подг. Текста, Пер., Пред. и Комм. Е. В. Афонасина.*, vol. 1, Библиотека Христианс-

кой Мысли (Санкт-Петербург: Издательство Олега Абышко, 2003), кн. 5, 5,29.

^[26] Cousins, "The Trinity and World Religions," 477.

^[27] Пьер Тейяр де Шарден, *Феномен Человека* (Москва: АСТ, 2002).

^[28] Cousins, "The Trinity and World Religions," 478.

Логосу. В діалозі зі східними релігійними традиціями неможливо рухатися від історії про втіленого історичного Христа до універсального *Логосу*, тому що ці традиції не ґрунтуються на *Логосі*. Еверт Колінз та Реймундо Пеніккар вважають, християни повинні звернутися до повноти доктрини про Трійцю як до перспективного ресурсу для міжрелігійного діалогу і місії до східних релігій. Зокрема, Р. Паніккару відомій статті *На шляху до екуменічної теандричної духовності* пропонує розглядати доктрину про Трійцю як основу для міжрелігійного діалогу та місії.^[29] Він представляє три аспекти божественної природи, які корелюються з трьома формами духовності. По-перше, мовчазний, безсловесний аспект релігійного досвіду, який корелюється з Богом Отцем, оскільки Отець виражає себе лише через Сина і Сам є без слова і образу. По-друге, персоналістичний аспект, який співвідноситься з Богом Сином, тому що Син є особистісний посередник між Богом і людиною. По-третє, іманентний аспект досвіду, який Пеніккар відносить до Бога Духа, оскільки Дух є єднанням Отця та Сина.^[30] За думкою Пеннікара, апофатична духовність Отця є подібною до буддійського досвіду *нірвани*, тому що буддист рухається до релігійного досвіду апофатичного мовчання через відречення від слова, думки, *логосу*. Буддійське мовчання може наштовхнути християнина на відкриття глибин Бога Отця. Персоналістична духовність Сина має своє коріння у одкровенні Яхве для іудеїв,

і з християнської перспективи персоналістична духовність набула довершення в особі Христа. В іудаїзмі, християнстві та ісламі є персоналістичне одкровення від Бога, яке виражається в словах, образах і концепціях. Для іудеїв та мусульман божественна реальність представлена в слові Бога, для християн – в особі Христа, який є персональним Словом Бога Отця. Слово Бога у християнстві є особистісним і воно також посилює особистість, тому що диференціює і в цей же час поєднує людину з Богом.

Іманентна духовність Духа резонує з індуїстським вченням про єдність сутності особи людини та Абсолюту. На відміну від персоналістичної духовності індуїстська духовність спрямована на пошук недиференційованої єдності з Абсолютом. У цьому відношенні вона співвідноситься з християнською духовністю Бога Духа, тому що дія Духа спрямована на створення єдності між Богом і людиною.

Проте, хоча Пеніккар намагається застосувати свій «тезис про тринітарну духовність» до всіх релігійних традицій, він застосовує його успішно лише до християнства, індуїзму і буддизму, але не так легко до іудаїзму, ісламу, конфуціанства та японських релігійних традицій.

Слід зауважити, що ці три форми духовності в нехристиянських релігіях зустрічаються переважно кожна окремо без наявності двох інших форм духовності. У християнстві навпаки всі три форми духовності інтегровані в єдиний тринітарний релігійний досвід. У християнстві духовність Духа ніколи не зустрі-

^[29] Raimund Panikkar, "Toward an Ecumenical Theandric Spirituality," *Journal of Ecumenical Studies*, no. 5 (1968): 507–34.

^[30] Panikkar, 522.

чається у чистій формі, як наприклад в індуїзмі. Так само духовність Отця ніколи не з'являється в чистій формі як наприклад у апофатизмі буддизму. У християнстві Отець і Дух поєднані у Слові. Мовчання Отця знаходить своє вираження в народженні Слова. Дух Божий веде християнина до диференційного та діалогічного єднання з Сином, а через Сина до Отця. Для християнина Слово Бога забарвлюється та інтегрується духовністю Отця та Духа. Досвід християнської духовності Отця та Духа і рефлексія над ним завжди опосередковуються через Слово. Таким чином, релігійний досвід індуїстів, буддистів та мусульман звичайно містить лише одну складову релігійного досвіду християн, тому лише християнська духовність може бути визнана як тринітарна духовність.

Релігійний досвід християн може відхилитися від гармонії, узгодженості та когерентності, яка створюється доктриною про Трійцю, проте, такі відхилення характерні для еретичних рухів, які відхилилися від магістрального напрямку християнської традиції. Американський богослов Річард Нібур у статті *Доктрина про Трійцю та єдність церкви* нагадує про небезпеку втрати такої гармонії доктрини про Трійцю і аналізує трирізновиди унітаризму: унітаризм Творця (Отця), унітаризм Ісуса Христа (Сина) та унітаризм Духа.^[31] Він говорить, що християнство часто звинувачували в політеїзмі, вірі в трьох богів. Проте,

ближчим до істини є спостереження, що в християнстві існує тенденція до трьох типів унітаризму: Отця, Сина і Духа відповідно. Нібур відслідковує в історії християнських еклезиологічних та теологічних рухів приклади названих трьох різновидів унітаризму, проте, вони не зустрічаються в чистому виді і завжди врівноважуються протилежними до них тенденціями. Він показує, що всі три види унітаризму є взаємозалежними і впливають один на одного.^[32] Таким чином, доктрина про Трійцю є екуменічною інтегруючою доктриною християнської церкви, яка об'єднує імпліцитні імпульси досвіду та віри всіх християн.

Висновки

◆ Релігійні традиції світу містять релігійний досвід, який може бути описаний в християнському теологічному контексті як досвід Отця, досвід Сина, або досвід Духа Святого. Проте, лише у християнстві є доктрина про Трійцю, яка об'єднує, інтегрує та тлумачить три аспекти релігійного досвіду і відносить їх до Бога Трійці. Таким чином, розглянувши доктрину про Трійцю в контексті релігійної різноманітності, ми приходимо до висновку, що тринітарна доктрина є відміною рисою християнської віри. У цей же самий час, слід визнати, що доктрина про Трійцю є реляційною і динамічною концепцією і тому вона допомагає створити платформу для місіонерської діяльності та діалогу з представниками інших релігій. Лише з тринітарної точки зору можна зрозуміти персональну іманентність представлену Духом Святим, персональну зустріч втілену Сином і персональну

^[31] Richard Niebuhr, "The Doctrine of the Trinity and the Unity of the Church," *Theology Today*, no. 3 (October 1946): 371–84.

^[32] Niebuhr, 383.

трансцендентність Отця. Проте, доктрина про Трійцю не є *skandalon* християнського богослов'я, скоріше вона вказує на трансцендентні умови для міжрелігійного діалогу та місіонерської діяльності, які дозволяють сприймати інші релігійні традиції та їх «інакшість» з усією серй-

озністю, без страху, та без насилля над ними.^[33]

Отже, визнання Триєдиного Бога як Отця, Сина і Святого Духа є проблемним каменем на автентичність будь якого релігійного досвіду як всередині християнства так і за його межами.

Бібліографія

- Barth, Karl, Geoffrey William Bromiley, and Thomas F. Torrance. *Church Dogmatics*. 1st pbk. ed. London?; New York: T. & T. Clark International, 2004.
- Bavinck, Herman, John Bolt, and John Vriend. *Reformed Dogmatics*. Grand Rapids, Mich: Baker Academic, 2003.
- Cousins, Ewert. "The Trinity and World Religions." *Journal of Ecumenical Studies*, no. 7 (1970): 476–98.
- Dunzl, Franz. *A Brief History of the Doctrine of the Trinity in the Early Church*. London?; New York: T & T Clark, 2007.
- Erickson, Millard J. *God in Three Persons: A Contemporary Interpretation of the Trinity*. Grand Rapids, Mich: Baker Books, 1995.
- Hill, William J. *The Three-Personed God: The Trinity as a Mystery of Salvation*. Washington, D.C: Catholic University of America Press, 1982.
- Kaiser, Christopher B. "The Incarnation and the Trinity: Two Doctrines Rooted in the Offices of Christ." *The Greek Orthodox Theological Review* 43, no. 1–4 (1998): 221–55.
- Karckainen, Veli-Matti. *The Trinity: Global Perspectives*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, 2007.
- . *Trinity and Religious Pluralism: The Doctrine of the Trinity in Christian Theology of Religions*. Aldershot, Hants, England?; Burlington, VT: Ashgate, 2004.
- Narum, William H. K. "The Trinity, the Gospel, and Human Experience." *Word & World*, no. 2/1 (1982): 43–53.
- Newbigin, Lesslie. "The Trinity as Public Truth." In *The Trinity in a Pluralistic Age: Theological Essays on Culture and Religion*. Edited by Kevin J. Vanhoozer, 1–8. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1997.
- Niebuhr, Richard. "The Doctrine of the Trinity and the Unity of the Church." *Theology Today*, no. 3 (October 1946): 371–84.
- Panikkar, Raimon. *The Trinity and the Religious Experience of Man: Icon-Person-Mystery*. New York: Orbis Books, 1973.
- Panikkar, Raimund. "Toward an Ecumenical Theandric Spirituality." *Journal of Ecumenical Studies*, no. 5 (1968): 507–34.
- Vanhoozer, Kevin J. "Does the Trinity Belong in a Theology of Religions? On Angling in Rubicon and the 'Identity' of God." In *The Trinity in a Pluralistic Age: Theological Essays on Culture and Religion*. Edited by Kevin J. Vanhoozer, 41–71. Grand Rapids, Mich: William B. Eerdmans Publishing Company, 1997.
- Zizioulas, J. D. "The Doctrine of God the Trinity Today: Suggestions for an Ecumenical Study." In *The Forgotten Trinity A Selection of Papers Presented to the BCC Study Commission on Trinitarian Doctrine Today*, 196. London, n.d.
- Климент Александрийский. *Строматы. Подг. Текста, Пер., Пред. и Комм. Е. В. Афонасина*. Vol. 1. 3 vols. Библиотека Христианской Мысли. Санкт-Петербург: Издательство Олега Абышко, 2003.
- Иустин Мученик. *Сочинения Святого Иустина Философа и Мученика*. Изд. в русском переводе прот. П. Преображенским. Москва: Университенская типография, 1892.
- Тейяр де Шарден, Пьер. *Феномен Человека*. Москва: АСТ, 2002.

^[33] Kevin J. Vanhoozer, "Does the Trinity Belong in a Theology of Religions? On Angling in Rubicon and the 'Identity' of God," in *The Trinity in a Pluralistic Age: Theological Essays on Culture and Religion*. Edited by Kevin J. Vanhoozer (Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1997), 71.